

تأملی در کتاب

از نگاه دیگر

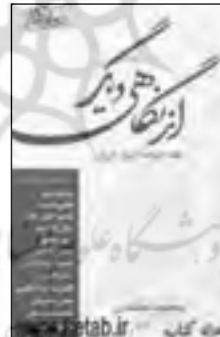
در سال‌های اخیر کتاب‌های بسیاری در نقد و تحلیل شعر و ادبیات داستانی ایران به چاپ رسیده که هریک به فراخور حال، به بررسی جریان‌های ادبی و تمام یا بخشی از آثار شاعران یا نویسندگان ایرانی پرداخته است. مشکل اصلی در اغلب این‌گونه آثار این است که شیوه و رویکرد نقد آثار به درستی برای خواننده آشکار نیست. در واقع، برخی از این‌گونه آثار، یا چندان به دنیای نقدها و نظریه‌ها ره نمی‌کشایند و بیشتر به توصیف آثار متوجهند، یا جسته‌گریخته از چندین نقد و رویکرد به‌صورت هم‌زمان در بررسی و تحلیل یک اثر بهره می‌برند. آشکار است در سده حاضر که با رشد و گسترش فزاینده نقدها و نظریه‌های ادبی مواجهیم، چنین آثاری را نمی‌توان از مقوله‌های دقیق نقد برشمرد.

از نگاهی دیگر کتابی است از محمود معتقدی که از سوی انتشارات آوای کلار، در شمارگان ۱۲۰۰ نسخه و ۴۱۴ صفحه به چاپ رسیده است. نویسنده کتاب در ۵۴ مقاله به بررسی آثاری از نویسندگان و شاعران ایران و جهان می‌پردازد، که البته این با عنوان فرعی کتاب، یعنی نقد ادبیات امروز ایران، چندان سازگار نیست. مقالات کتاب پس از فهرست مطالب آغاز می‌شود، که جای خالی پیش‌گفتار مؤلف احساس می‌شود.

کتاب از نگاهی دیگر در ۴ فصل تنظیم شده است. در دو مقاله نخست فصل اول، معتقدی با نگاهی کلی به بررسی شعر نیما و اخوان، و در مقاله سوم، به بررسی کتاب آن دنیای دیگر: تأملی در آثار ولادیمیر بناکفه اثر آذر نفیسی، پرداخته است.

در فصل نقد داستان، جز دو مقاله اول، که در بررسی بوف کور هدایت و داستان کوتاه جای پئی آل احمد است، به ۲۰ رمان یا مجموعه داستان از نویسندگان معاصر ایران که در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۶۶

علی تقوی*

* از نگاهی دیگر.
* محمود معتقدی.
* چاپ اول، تهران: آوای کلار، ۱۳۸۸.

تا ۱۳۷۵ به چاپ رسیده‌اند، پرداخته شده است. از رمان‌ها و مجموعه داستان‌هایی که در این کتاب بررسی شده‌اند، می‌توان به بازنشستگی، نوشته محمد محمدعلی، روزگار سپری شده مردم سالخورده اثر محمود دولت‌آبادی، چراغانی در باد، اثر احمد آقایی، شب ملخ، نوشته جواد مجابی، محقق، اثر منصور کوشان، و جزیره سرگردانی سیمین دانشور اشاره کرد. در این فصل، اغلب رمان‌ها و داستان‌هایی برگزیده و بررسی شده‌اند که به نوعی، وفادار به واقع‌گرایی انتقادی یا روان‌شناختی‌اند و این شاید متأثر از شرایط اجتماعی ایران در آن دوره ده‌ساله بوده باشد.

در فصل سوم نیز نویسندگان به بررسی ۲۲ مجموعه شعری شاعران معاصر پرداخته است که جز مقاله «تقدیر عشق و مرگ به روایت شاملو»، باقی مقالات در تحلیل و بررسی مجموعه اشعاری است که در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۴ به چاپ رسیده‌اند. خانم زامن، از محمدعلی سپانلو، جشن ناپیده از شمس لنگرودی، آوازهای ایرانی، از فرامرز سلیمانی، آوای دریاوردن، از علی باباچاهی، آرزوهای پلیدی، از ناهید کبیری، ویرانه‌های دل را به یاد می‌سپارم، از احمدرضا احمدی، از جمله مجموعه‌های شعری است که توسط معتقدی ارزیابی شده‌اند.

از آنجا که بخشی عمده از مقالات کتاب در نقد و بررسی آثاری است که در فاصله ده‌ساله ۶۶ تا ۷۵ به زیور طبع آراسته شده‌اند، جای آن داشت معتقدی در قالب مقاله‌هایی مستقل، در آغاز فصل‌های دوم و سوم، یا در همان پیش‌گفتار چاپ‌نشده کتاب، به جریان‌های کلی شعر و ادبیات داستانی ایران در این ده سال و دلایل گزینش این شخصیت‌ها و آثارشان از میان انبوه آثار منتشرشده نیز می‌پرداختند. تنها پیونددهنده مقالات کتاب، شاید همان سال انتشار کتاب‌های مورد بررسی است

از آنجا که بخشی عمده از مقالات کتاب در نقد و بررسی آثاری است که در فاصله ده‌ساله ۶۶ تا ۷۵ به زیور طبع آراسته شده‌اند، جای آن داشت معتقدی در قالب مقاله‌هایی مستقل، در آغاز فصل‌های دوم و سوم، یا در همان پیش‌گفتار چاپ‌نشده کتاب، به جریان‌های کلی شعر و ادبیات داستانی ایران در این ده سال و دلایل گزینش این شخصیت‌ها و آثارشان از میان انبوه آثار منتشرشده نیز می‌پرداخت

از آنجا که بخشی عمده از مقالات کتاب در نقد و بررسی آثاری است که در فاصله ده‌ساله ۶۶ تا ۷۵ به زیور طبع آراسته شده‌اند، جای آن داشت معتقدی در قالب مقاله‌هایی مستقل، در آغاز فصل‌های دوم و سوم، یا در همان پیش‌گفتار چاپ‌نشده کتاب، به جریان‌های کلی شعر و ادبیات داستانی ایران در این ده سال و دلایل گزینش این شخصیت‌ها و آثارشان از میان انبوه آثار منتشرشده نیز می‌پرداخت

که سبب از پی هم آمدن آنها شده است. در مجموع، معتقدی در مقالات فصل‌های دوم و سوم کتاب، در بررسی و تحلیل آثار برخی از نویسندگان و شاعران ایران، به‌ویژه برخی از چهره‌های جوان در یک برهه ده‌ساله، توانسته تا حدودی موفق نشان دهد. در ادامه، برای آشنایی بیشتر با شیوه نقد و بررسی معتقدی، به دو مقاله از این دو فصل پرداخته می‌شود. معتقدی در «آن سوی تالار آینه»، که به بررسی رمان تالار آینه نوشته امیرحسین چهلتن اختصاص یافته است، با اشاره به زمان وقوع این‌گونه رمان‌ها در روزگار ایران عهد قاجار می‌نویسد: «در فضای این قبیل داستان‌ها عنصر محیط، هم‌پایه موضوع، به رنگ و بوی داستان بعدی بومی و تاریخی بخشیده است؛ خصوصاً مسئله زبان و استفاده از منشآت دیوانی، هسته مرکزی این نوع آثار به حساب می‌آید» (۱۰۲). وی معتقد است در تالار آینه «حرکت نویسنده حرکتی طولی است و از عمق قضا یا چیز چندانی بازگو نمی‌شود. سیطره تاریخ و استفاده از برش‌های تاریخی، خصوصاً جاذبه‌های مشروطیت، آن هم به شکل نالازم آن، توان کار را می‌گیرد» (۱۰۲-۱۰۳). معتقدی سپس به بررسی و شناسایی شخصیت‌های اصلی رمان بر بستر واقعیت‌های ایران عصر قاجار، به‌ویژه دوره مشروطه، می‌پردازد. وی از دیدگاهی واقع‌گرایانه معتقد است «پیوند دادن زندگی زانی از نوع ماه‌رخسار و شاه‌زمان و ... به مشروطیت [...] محمل چندانی ندارد؛ قضیه می‌توانست بی حضور دیگران هم مطرح باشد. درگیر کردن زنان از این دست در یک جریان سیاسی، اگر بر بستر واقعیت نباشد، به طلسم رؤیاهای ناگشوده می‌انجامد. نویسنده براساس کدام اسناد و مدارک تاریخی به چهره‌هایی از نوع ماه‌رخسار و مهرعظم و دیگران رسیده است؟» (۱۰۵). معتقدی پس از انتقاد از اختصاص یافتن بخش قابل ملاحظه‌ای از رمان به بازگویی جریان‌های تاریخی عصر قاجار، در پایان، از دیدگاهی واقع‌گرایانه به جمع‌بندی بررسی و تحلیل خود از رمان تالار آینه می‌پردازد: «در تالار آینه بحران آدم‌ها قابل درک و ملموس است. کوشش نویسنده در نشان دادن لایه درونی آدم‌ها، با توفیق چندانی همراه نیست؛ [...] با این همه، تالار آینه داستانی درخور تأمل است؛ از لحظه‌های خوب و گفت‌وگوهای زیبا بی‌بهره نیست؛ به لحاظ ساختار، از زاویه و هم‌آرایی خوبی برخوردار است و پیوند فصل‌ها از روند طبیعی سود جسته است» (۱۰۷).

«کمی مانده به رؤیای مرگ» از مقالات فصل سوم کتاب است، که به بررسی مجموعه شعر ویرانه‌های دل را به باد می‌سپارم، از احمدرضا احمدی اختصاص یافته است. معتقدی در این گفتار، نخست در اشاره به ساحت کلی شعر احمدی می‌نویسد: «ساحت شاعرانه احمدی از چهاردیواری مفاهیم مجرد و اشیاء رها شده فراتر نمی‌رود. وی جهان را همان‌گونه که خود می‌خواهد، تجربه می‌کند و دست‌مایه کارش در حول و حوش باورهای سوررئالیستی، از ذهنیتی سیال مایه می‌گیرد. به عبارت دیگر، حساسیت شاعر بیشتر در قلمرو زیباشناختی قابل دریافت

نشریه ادبی

نامه پارسی (۴۸-۴۹)

شماره ۴۸ و ۴۹ نامه پارسی، نشریه شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، ویژه بهار و تابستان ۱۳۸۸ منتشر شده است. سردبیری نامه پارسی با آقای دکتر عباسعلی وفاپی است. مقالات منتشرشده در این شماره:

همگرایی انسان با جهان هستی در نظریه کیهان‌شناسی مولوی/ دکتر حسین نوین؛ نقد ساختاری کتاب دستور زبان عشق، سروده قیصر امین‌پور/ دکتر مریم حسینی؛ تعارفات زبان فارسی از دیدگاه علم بلاغت (مجاز)/ علی محمد پشت‌دار؛ شخصیت‌پردازی قهرمان زن در رمان‌های شوهر آهوخانم و سووشون/ محمداکرم کهدویی و مرضیه شیروانی؛ عناصر اجتماعی و انسانی در شعر نیما یوشیج/ دکتر علی محمدی و نعمت‌الله پناهی؛ شش شهر آشوب باز یافته از قرن دهم/ دکتر فیروز فاضلی و لاله جهاد؛ موسیقی شعر سپید فارسی/ مصطفی دشتی آهنگر؛ لحن حماسی در قصاید عصری/ مریم دشتی و دکتر محمدعلی صادقیان.

است تا در حوزه تأملاتی اجتماعی. [...] شاعر با جهان پیرامونش همواره دیدارهای شهودی و مفهومی دارد و در برابر کلیتی به حیرت ایستاده که جنبه‌های انتزاعی آن بر موقعیت متن و دریافت تاریخی آن می‌چربد» (۳۲۲-۳۲۳). نویسنده در خصوص کاربرد واژگان در شعر احمدی، معتقد است: «جایگاه واژه و کاربرد آن در شعر احمدی- برخلاف شعر فروغ- سرکش و اغلب به دور از ظرفیت‌های زبانی است. لذا گاهی می‌بینیم که هم‌اندیشی کلمات، همسنگ و همراه با یکدیگر نیستند و تنها کلیت فضای فراهم‌آمده است که دست خواننده را می‌گیرد» (۳۲۳). از دیدگاه معتقدی «شعر احمدی در محور افقی دارای جرقه‌های تصویری قابل توجهی است و لحظه‌های ناب شاعرانه در آن به‌وفور دیده می‌شود؛ اما در محور عمودی [...] دایره ارتباط تصاویر و توالی واژه‌ها، بعضاً به دور از منطق و ساختاری منسجم است؛ چرا که تفاوت‌ها چندان روشن نمی‌رود و اغلب شتاب و آهنگ شعر از نفس می‌افتد» (۳۲۴). در نهایت، نویسنده معتقد است ذهنیت احمدی، «گرفتار افسون‌های شکل‌گرایانه ساده دیدن و ساده گفتن است. گویی در شعرش یک صدا، موسیقی خاصی را مرور می‌کند و او برای هم‌صدا شدن با این وضعیت پنهان، ناگزیر از تکرار یک شکل از باور و برجسته کردن یک شیوه دائمی است. [...] از آنجایی که شعر احمدی همواره از بستر فرم حرکت می‌کند، برایش رسیدن به لایه‌های معنایی زبان، آرمانی ثانوی است» (۳۲۶). البته این شکل بررسی یک مجموعه شعر، در واقع تنها گذری و نظری بر یک مجموعه شعری است و جای آن دارد تمام این موارد با استناد به شواهد شعری بیشتری برای مخاطب تبیین شود. فصل چهارم کتاب با عنوان «از دیگران» به بررسی آثاری از نویسندگان و شاعران غیرایرانی اختصاص یافته که به فارسی ترجمه و چاپ شده‌اند. سه رمان، یک فیلمنامه و سه مجموعه شعری در این فصل بررسی شده‌اند. این کتاب با مقاله‌ای با عنوان «در آینه نان و نمک» که به بررسی گزینه شعرهای عاشقانه ناظم حکمت، شاعر ترک، اختصاص یافته است، به پایان می‌رسد. البته برای بهره‌مندی بیشتر مخاطب از کتاب، مناسب بود نمایه‌هایی نیز به آخر آن افزوده می‌شد.

در پایان آنکه در کتاب (ز) نگاهی دیگر، اشتباهات تایپی و نگارشی بسیاری به چشم می‌خورد که نشانگر شتاب‌زدگی در ویرایش کتاب است. افزون بر استفاده از «» به جای «» در اکثر صفحات، می‌توان به شیوه نادرست ذکر منابع و پی‌نوشت‌ها در صفحات ۲۷ و ۲۸ و استفاده از فعل «شنیدن» به جای «دیدن» در ترکیب «رد پای چیزی را دیدن» در صفحه ۳۸ کتاب اشاره کرد. این موارد و دیگر موارد ناگفته ضرورت ویرایش مجدد کتاب را در چاپ‌های بعدی ایجاب می‌کند.

پی‌نوشت

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی.